

בוה. ויש שרצו להוכיח גם מכאן, ויש שדחו. ע' בספרים המצוינים שם, ובשו"ת שבט הלוי ח"ה רנ"ג, ובשיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ יג תשל"ג.

(ע"ב) 'אמר רבי כמה פריה ורביה ביטלה רשעה זו מישראל'. לפי הלשון האחרת שברש"י (והגר"א מחקה), שמוסב על אשתו של ר' אלעזר, ודאי אין הכוונה 'רשעה' כפי המשמעות הרגילה, שאי אפשר לקרותה רשעה ח"ו, דאשת חבר היא וצדקת ודאי היתה והלא רבי חפץ לישאנה אח"כ, אלא הכוונה 'רשעה' – לשון חרדה ודאגה [כמו: 'הוא ישקט ומי ירשע' (איוב ל) וכיו"ב בעוד מקומות, כפי שכתבו המדקדקים]. וכן הענין כאן: כמה פריה ורביה בטלה רשעה – רצה לומר אי שקט וחרדה זו [והוא שם דבר ולא תואר], לבלתי הניחהו לילך לבית המדרש (בן יהודע. בזה סרה תלונת הר"מ לייטר על לשנא אחרינא שברש"י, בספרו 'זוטו של ים' וב'בשולי גליוני').

'כי הוה קא ניחא נפשיה, אמר לה לדביתהו: ידענא בדרבנן דרתיחי עלי ולא מעסקי בי שפיר – אוגנין בעיליתאי ולא תידחלין מינאי'. אעפ"י שקבורת המת מצוה היא ועובר עליו בבל תלין – לא היה חש על הקבורה שהרי הקבורה היא או משום בזיון המת או משום כפרה (סנהדרין מו), והרי כבר בא לידי נסיון שאין רימה ותולעה שולטות בו ולא יבוא לידי בזיון. וגם כפרה אינו צריך שהרי יסוריו מירקוהו וכיפרו עליו. עוד יש לומר: משום כבוד המת מותר להלין והרי משום כבודו עשה, מפני שאין מתעסקים עמו כ"א (מהרש"א).

ואולם בלאו הכי אין שומעים לציווי המת שלא לקבורו – משום בזיונו ובזיון משפחתו. ע' בסנהדרין מז–מו ורמב"ן שם.

'יומא חד שמעי בזילותא דצורבא מרבנן ולא מחאי כדבעי לי' – 'יש לך לדעת: אף כי אי אפשר לאדם בלא חטא, מ"מ אין חטא שגורם הפסד כמו מי שפוגע בכבוד חכמים, ששאר חטאים אין בהם דבר זה שיהיה בהם הפסד כמו הת"ח שעקיצתן עקיצת נחש ושרף...'. (חדושי אגדות מהר"ל מפראג – ע"ש בטעם הדבר).

'אשכוחה לעכנא דהדרא לה למערתא'. ע' במצויין בב"ק קיז, מהחיד"א, שהביא מאת המקובל מהר"א גלאנטי שה'עכנא' אשר במערת הצדיקים הוא היצר הרע שלהם, שנתמתק ונעשה להם שומר.

דף פה

'זיל, לכך נוצרת' – זה תיקונך וטובתך, להיות הבעל-חיים למאכל אדם, ובכך מתעלה ממדרגתו להעשות בשר מבשרו של האדם (ע' אגרת הקודש המיוחס לרמב"ן, ד. וע' לו עוד בדרשת תורת ה' תמימה. וע"ע אמרות טהורות (אמשינוב) ח"ג עמ' ס).

ומה שנענש רבי על כך – ע' במכתב מאלהו ח"ג עמ' 103. וע' בספר שבט מוסר (לו, ז ח) בשם ספר הקנה. עוד בענין אכילת בשר – ביוסף דעת פסחים מט חולין מא.

וע"ע אגרות משה (ח"מ ח"ב מז) במה שהביא מכאן אודות הריגת בע"ח המטרידים את האדם.

'הואיל ומרחם – נרחם עליה' כמו שאמרו (בשבת קנא): על הכתוב ונתן לך רחמים ורחמך והרבך – כל

המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכדברי האור-החיים הקדוש על אותו פסוק, שאין ה' מרחם אלא לרחמן.

ומכאן עצה יעוצה לימי הדין; לזכות בדין שמים על ידי הרביית רחמים עם הבריות. והלא אנו מבססים תפילותינו בימים אלו על רחמי שמים 'כרחם אב על בנים, כן תרחם...'; 'כשם שכבש... כן יכבשו רחמך את כעסך מעלינו...'. אשר על כן, בהעיר האדם את רחמיו הוא, יש לו לקוות גם כן לרחמי שמים (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ כח תשל"ג).

'כולהו שני יסורי דר' אלעזר לא שכיב איניש בלא זמניה. כולהו שני יסורי דרבי לא איצטריך עלמא למיטרא'. על ענין יסורי הצדיק המכפרים בעד הכלל - ע' מכתב מאליהו ח"א עמ' 201-203.

'קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא' - לפי שלפעמים גורם המטר לנזקים גדולים, לשדות וליבול, ואף לאסונות כגון מפולות וכד'. (עפ"י שו"ת רשב"ש קעג). וכן הגשמים מונעים מבני אדם לעשות צרכיהם ואינם יכולים לצאת ולבוא (רש"י תענית ח: ופרש שם **'כיומא דדינא'** - שני וחמשי, שהכל הומה ומרעיש).

'וגולתא דדהבא פרסו עלך'. 'גולתא' הוא מקטורן נאה שלובשים תחת הטלית (רש"י שבת עז: וביצה לח:). וע' במאמרו של הר"ר מרגליות (מחקרים בדרכי התלמוד וחיידותיו עמ' סב) 'תלבושת התלמיד-חכם'.

'פתח פיך ויכנס בן אצל אביו. לא פתחא להו. כסבורים העם לומר שזה גדול מזה, יצתה בת קול ואמרה, לא מפני שזה גדול מזה אלא זה היה בצער מערה וזה לא היה בצער מערה'. ניתן ללמוד - הן מ'היו סבורים העם', הן מתשובת הבת-קול - שאם הבן אינו גדול כאביו בתורה, אינו ראוי לשכון כבוד לאחר פטירתו בסמוך לו.

ואין הכוונה שיהא כמותו ממש אלא כל שנקרא 'ממלא מקום אבותיו', שהלך בדרכו להתייגע בתורה וביראת שמים והגיע למדרגה הגדולה שיכול היה להגיע, הגם שלא נשתוה לגדולת אביו. וכמו שבני רבי נקראו 'ממלאי מקום אבותיו' הגם שהיה רבנו הקדוש יחיד בדורו ולא הגיעו למדרגתו (כמבואר בכ"מ בגמרא, וכן בהקדמת הרמב"ם למשנה).

אבל אם לא התיגע לבוא למדרגתו, גם אם מצד טרדות ואונסין - אין ראוי להקבר אצל אביו, הגם שאין האב מקפיד על בנו. וכל שכן אם מחמת עצלות, ואין צריך לומר מחמת קלות וזילותא. וגם כאשר אין לאב בנים אחרים. ['...ולכן ודאי הוא שאלה גדולה בדין התורה שצריך חכם בתורה המכיר את כל האחים לדון בזה'] (עפ"י שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג קמה).

'מכאן ואילך לא צריכנא; תורה מחזרת על אכסניא שלה'. חכם אחד נשאל על מאמר זה: והלא עינינו הרואות שפסקה תורה מיהודים אשר אבותם ואבות אבותם היו תלמידי חכמים מופלגים? והשיב: אכן התורה מחזרת אחרי אכסניא שלה, אולם כשסוגרים את הדלת בעדה הרי היא הולכת למקום אחר... (בשם הרבי מקוצק. וכן מובא בחפץ חיים עה"ת, וירא).

וענין 'תורה מחזרת' פירש בתורת חיים, שזהו אותו קול גדול ולא יסף האמור במתן תורה, שלא פסק מאז ועד עתה [כנוסח חתימת ברכת התורה 'נותן התורה' - לשון הווה מתמשך], וכל תלמיד ותיק העוסק בתורה לשם שמים, אותו שפע נח עליו וזוכה לחדש חידושי תורה כמו ברוח הקודש. וכשהוא ובנו ובן בנו תלמידי חכמים ושלשתם קיימים - אותו 'קול-שפע' מחזר עליהם כאדם המחזר על אכסניא שלו.

(ע"ב) 'בלב נבון תנוח חכמה – זה תלמיד חכם בן תלמיד חכם. ובקרב כסילים תודע – זה ת"ח

בן עם הארץ. יש לפרש הדרש על פי המובא בספרים (ע' צדקת הצדיק סג; תקנת השבין עמ' 55-58 ועוד – עפ"י הרמב"ן עה"פ 'פן יש בכם שרש...'), שהבנים משקפים את מעמקי לב האבות, ומה שהוא סתום במעמקי לב האבות, מתגלה ויוצא לפועל בבנים. וזהו 'בלב נבון' ו'בקרב כסילים' – היינו בלבנותם פנימה ממש. והלא החכמה מנייה בין הדברים שהאב זוכה לבנו (בעדיות ב,ט).

'מאי עבידנא, אזלינא ושדינא כיתנא וגדילנא נישבי וציידינא טבי...' כלומר בעל כח עשייה כביר כל כך, שאפילו אם לא היה אפשר ללמד תורה אלא בטורח ועסק גדול, כגון שלא היה מוצא שום ספר ללמד ולא קלפים לכתוב עליהם ולא רשת לצוד בה ולא חוטים לעשות רשת – היה מטריח עצמו לזרוע פשתן ולגדל רשת ולצוד צבי לעשות קלפים ולכתוב חמשה חומשי תורה כדי ללמוד בהם (תורת חיים).

– סודו של הצלחת המפעל הוא בכך שהמעשים וההכנות כולם נעשים לשם שמים ובכוונה טהורה – ולכן ע"י כל הפעולות הללו שהיה עושה באופן הזה, אכן לא תשתכח תורה מישראל (עפ"י מהרש"א. וכן מובא בשם הגר"א (ע' משנת ר' אהרן ח"א עמ' קפה). וע"ע בשו"ת שבט הלוי ח"ג קמה אודות לימוד תורה מספרים שנכתבו ע"י אדם שאינו הגון. וכן נמצא בכתבי הח"ח, שספר שנכתב בכוונה קדושה וטהורה, ודאי השפעתו רבה יותר על הלומד בו. וכבר איתא בספרים הקדושים (ע' מגיד דבריו ליעקב ל) שאין ללמוד בספר אדם רשע אפילו יש בו דברי תורה כראוי – לפי שנתדבק בנשמת אדם שעשה זה הספר).

ע"ע חכמה ומוסר ח"א ריב; שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ – 'אחרית דבר מראשיתו'; משנת ר' אהרן ח"א עמ' קפה ועמ' רי ואילך – על גודל השפעת המעשים לדורות.

'יומא חד ריש ירחא הוה, נגה ליה ולא אתא...' משמע שלא היו מתפללים אלא בראש חדש, וכבר תמה על כך בתורא"ש. ובספר תורת חיים פירש מפני שבשבת וראש חדש הדרך הוא לקבל פני שכינה, ככתוב והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה'. ומה ששאלו בראש חדש ולא בשבת – שלא אפשר לו לאלהיו לבוא ממקומו שהוא חונה שם למתיבתא דרבי משום תחומין, כמו שאמרו בעירובין מג.

'ככתבם וכלשונם'

'בני בתירה, דאמר מר הושיבוהו בראש ומינוהו לנשיא עליהן...' –

'וכבר מנו חז"ל את בן בתירא בג' ענותנין, בפרק השוכר את הפועלים, מפני מה שעשו להלל שהושיבוהו בראש ומנוהו נשיא עליהם; אע"פ שהיה גדול מהם בתורה וקא אתי מזרעה דדוד – אלא כיון שזכה בן בתירא לישב בראש ולהיות נשיא, לא היה לו להסתלק אלא מפני ענותנות גדולה שהיתה בו. ורצה להסתלק מעצמו.

וכבר העיר רבינו הקדוש על עצמו שכל דבר ענוה היה הוא עושה אבל לא היה עושה מה שעשו בני בתירא לזקנו, ליתן כבודם לאחר, כמוזכר בירושלמי דכתובות פרק הנושא (יב,ג) – כי אע"פ שהחכמים ראוי להם לברוח מן השררה, אבל כשנתמנו בה היו מקפידין שלא להסתלק ממנה כדאמרינן בפרק בתרא דמנחות: אמר ר' יהושע בן פרחיה, בתחילה כל האומר עלה לה אני כופתו ומניחו לפני ארי, עכשיו, האומר לירד ממנה אני מטיל עליו קומקום של חמין' (מתוך שו"ת הריב"ש רעא).

וכן הובא בפוסקים – ע' רמ"א יו"ד רמה, כב ובברכ"י שאין להוריד חכם שהחזיק רב בעיר אפילו בא לשם אחר הגדול ממנו. [ואין הדבר מוסכם וברור בכל מצב – ע' בשו"ת הרד"ך ית, יא ובחק"ל יו"ד ח"ג ק].

'אי קלע רבי לאתריה דר' אלעזר בר' שמעון. אל יש לו בן לאותו צדיק...' –

'פרי צדיק הוא עץ חיים, וכמו שאמרו בב"מ גבי בריה דר' אלעזר ברבי שמעון, אף שהיה נראה לא כן. דבודאי הצדיק מוליד נפשות יקרות [ו'עץ חיים] היינו תורה, שהוא אחד עם הנפשות], ועל דרך זה גם כן מה שכתב האריז"ל ברוחין שדין ולילין שהוליד אדם הראשון שהיו דור שעבוד מצרים, וכן עשר טיפין שיצאו מיוסף הם עשרה הרוגי מלכות, רק שצריך לזה לוקח נפשות חכם, ד'בחכמה איתברירו' ולוקחם מן הרע, ולפעמים הוא על ידי איזה תלמיד – חכם בדור כנ"ל מפרק הפועלים בבנו של ר' אלעזר בר' שמעון, ולפעמים הוא ע"י הקב"ה בעצמו, שנקרא גם כן 'לוקח נפשות במשפט' (בברכת המזון לאבל), ועל ידי מיתת האב, שנקרא הש"י לוקח נפשות הוא גם כן לוקח נפשות נפש בנו [וכן נפשות העשוקות רחמנא ליצלן] ועושה ממנה עץ חיים [ולפעמים הוא על אותו דרך דבגמרא שם, דקרי ליה רבי ונותן בלב בני אדם להסמיכו כרבי ולהגדילו, ועל ידי זה מתגדל אח"כ באמת, ואז גם רבי שקראו לו או ודאי לא לשוא היה כי כשנתגלה או נראה כי גם תחלה היה כן אלא שהיה בהעלם, כי מ'אריה בישא גוריא טבא לא נפיק', ותדע דאמרו שם לא מפני שזה גדול מזה וכו' ואע"פ שהיה רועה זונות תחלה מכל מקום לא תזכרנה ראשונות, רק היה גם בתחלתו טוב וגדול כמו בסוף, ועל כן נזכר זה בגמרא]. (צדקת הצדיק קיג. וע"ש עוד קכו).

'יש לו בן לאותו צדיק שהיה מקפח את בניו? אמרו לו: בן אין לו, בן בת יש לו.' זו לשון רבנו יהודה החסיד (בספר חסידים, תטו): 'כתיב: שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו – חקר רבי אחר זרעו של ר' טרפון שהיה אומר 'אקפח את בני' ונענש, שאמרו אין לו בן אבל בת יש לו. לכך לא ישבע לאדם בחיי בניו ולא באביו ובאמו, ולא יאמר כך אזכה לעוה"ב, ולא ישבע לאדם. אם יאמינו לו – יאמינו, ואם לאו – אל יהא חושש'.

וראה בקובץ אגרות חזו"א (ח"א קצג) אודות לשון 'סהדי במרומים' שאין לנו להשתמש בו, אף שמצינו כן בגמרא ובראשונים, אין אנו רגילים ללמוד לעשות כן גם אנו, ע"ש. ובתוך דבריו הק' כתב: 'וע' ב"מ פ"ה א' יש לו בן לאותו צדיק שהיה מקפח את בניו, מבואר שהיה יחיד בזה, ואפשר דחלוקין עליו חבריו בהנהגה זו, ובזכרוני – אם אינני טועה – דבספר חסידים לר"י חסיד ז"ל כתב דהאידנא אין נשבעין לקיים את המצוה לזרוזי דראשונים קים להו בנפשיהו שיקיימו, אבל אנחנו אין לנו להכניס עצמנו בזה, ומה נענה אנן אבתרי'".

(ע' במצוין ביוסף דעת תמורה ג – לשונות שבועה בספרי הפוסקים, בעיקר בדברי הראשונים).

'ר' זירא, כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה (מהרש"ל כתב להגיה: מ) תעניתא דלשתכח גמרא בבלאה מיניה, כי היכי דלא נטרדיה' –

'... ובמקום שאינו תלוי במנהג, ד(ו)יש בו מחלוקת בין שני התלמודים – יראה שאפילו בארץ ישראל נוהגים היום כדברי הבבלי, שהרי כל הישיבות הנעשות שם אינם קורים אלא בבלי, וכל הפוסקים הראשונים והאחרונים ז"ל, על פיו פסקו הלכותיהן. וחבור הרמב"ם ז"ל – על פיו הוא, וכל המערב וספרד והמזרח והצבי ובבל – כולם נוהגים על פיו. וזה לפי שהתלמוד הבבלי נחתם אחר הירושלמי בכמו מאה שנה, שר' יוחנן חתם הירושלמי ורבינא ורב

אשי שהיו סוף האמוראים, כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים (פ.ו.) חתמו הבבלי, ויש ביניהם ובין ר' יוחנן כמו מאה שנה, ובאותן מאה שנה נגלו הרבה טעמים לחכמי בבל והרבו המשא והמתן בבבל. ועוד שכל האמוראים שהיו בא"י נזכרים בו, ור' יוחנן שחתם התלמוד הירושלמי היה כותב לרב 'לקדם רבנו שבבבל' ואמר על שמואל 'אית לי רבא בבבל' כדאיתא בפרק גיד הנשה. ורב כהנא כשעלה מבבל, אמר לו ר' יוחנן 'ארי עלה מבבל' ואקשי לר' יוחנן ואוקמי' וכוליה עובדא, כדאיתא בפרק הגזול בתרא. על כן אנו סומכין על הבבלי יותר מן הירושלמי.

ואף על פי שאמרו בפרק זה בורר 'במחשכים הושיבני כמתי עולם' – זהו תלמוד בבלי, ופרש רש"י ז"ל מפני שלא היו נוחין זה לזה ותלמודם ספק בידם, והמאמר הזה שם הוא לר' יוחנן, אבל רבינא ורב אשי סלתו הכל אחר כך, ומה שאמרו בפרק הפועלים דר' זירא צם ק' יומין כי היכי דישתכח תלמודא דבבל – כבר נתנו הטעם שם כי היכי דלא ליטרדיה, מפני שדרך הבבלי ארוכה ועמוקה, ודרכו של הירושלמי קצרה וקלה, דארעא (אולי צ"ל 'דאוריא') דישראל מחכים, כדאיתא בפרק מי שמת, אבל מ"מ כיון שנחתם אחר הירושלמי בזמן ארוך ונזכרו בו חכמי א"י ומוסכם עליהם על חכמי בבל – אנו הולכים אחריו אף בארץ ישראל (שו"ת הרשב"ש רנא).

וכעין זה כתב הרמב"ם בתשובה (תלז), שזה שאמרו 'משום דדיירו בארעא דחשוכא' וכיוצא בזה – זהו בדורות קודמים יותר, בימי ר' ירמיה ור' זירא, ובימי רבה ורב יוסף אביי ורבא, שרבו צרות ושמדות כמבואר בכמה מקומות (וע' להלן פה.), אבל אחר כך נתגברה התורה בבבל, ובפרט בימי רב אשי. ועיין עוד בקונטרס דברי סופרים (לגר"א וסרמן זצ"ל. ב.ט.). ובמה שכתב על כך הגר"ש פישר שליט"א (בסוף ספר בית ישי עמ' תקיג), וזו לשונו:

'... אלא העיקר על פי מש"כ לעיל, דהכל לפי מדת חזוק הקבלה שקבלו ישראל עליהם, דהתלמוד הירושלמי הואיל ואינו מתוקן אצלנו כל צרכו ואינו מספיק כל הצורך (וכלשון הראב"ד בפ"א מהלכות מעשר-שני ה"י), ורבו בו השיבושים למיעוט הלומדים בו, ואין עומדין עליו רק אחד בדור (וכלשון הרשב"א במיוחסות סי' צו), ולא היה בידי הראשונים בקביעות מפני העניות ומפני שאר סיבות (וכלשון החזו"א או"ח יג סק"א), וכל מנהגינו אחר בני בבל, שמשם קבלנו את התלמוד ולא מארץ ישראל (וכלשון הרא"ש גבי תענית גשמים) – נמצא שלא קבלוהו עליהם ישראל באותה מדה שקבלו עליהם את התלמוד הבבלי.

וע' בקרבן נתנאל (פ"ק דמ"ק סי' כב) וזו לשונו: מצאתי בכללי הפוסקים של כנסת הגדולה (לאו"ח) ז"ל: נוהגים הפוסקים לפעמים לפסוק דלא כהירושלמי אע"פ שלא בא הדבר מפורש בגמרא דידן היפך הירושלמי – רשד"ם (יו"ד קצב). ע"כ. ועם כל זה לא ידענא טעמא דהא מלתא. עד כאן לשונו. ולמה שנתבאר אתי שפיר. עד כאן מבית ישי.

עוד על מחלוקת הבבלי והירושלמי: שו"ת מהרי"ק פד; רש"ש פסחים נג; וע"ע במובא ביוסף דעת חגיגה י. ועל מש"כ שלפעמים פסקו הפוסקים נגד דין המפורש בירושלמי, כיון שלא הובא בתלמוד הבבלי – ע' בזה שו"ת יביע אומר ח"א סי' ח אותיות א-ג. (וע"ע ריטב"א רפ"ה דכתובות; רשב"א ומאירי יבמות ר"פ חרש, ובפוסקים שם; בית יוסף או"ח סי' ט). נט).

(ע"ב) "...על עזבם את תורתך אשר נתתי לפניהם' – אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה

תחילה. פירושים שונים ניתנו על מאמר זה – ע' תשובת הרמב"ם בשיטמ"ק כאן; ראשונים ושאר מפרשים נדרים פא; ט"ז או"ח מז, א. וע"ע בספרי מהר"ל ובשו"ת אגרות משה או"ח ח"א כ. וזו לשון הגר"ש וולבה זצ"ל (עלי שור ח"א עמ' רפד, ע"ש):

'... כיצד מתיחס עונש חמור זה – אבדן הארץ! – אל החטא שלא ברכו בתורה תחילה? אך הענין ברור: ברכת התורה היא התקשרות עם נותן התורה והדבקות הטבעית אשר הלומד תורה"ק זוכה לה, והיא שחסרה להם. ובהיות זאת עיקר ישיבת ארץ ישראל, לחיות בקרבת ה' – אבדה הארץ כשנפלו ממדרגה זו בעת עסקם בתורה. הוא אשר אמרנו: סגולת ארץ ישראל היא שאדם יכול לחיות בה בקרבת־אלקים, וכשוהי סגולתה, חייב אדם להגיע בה למצב זה, ובפרט בעסקו בתורה בארץ ישראל. ולא נטעה אם נאמר: ארץ ישראל מצד תכונתה היא מצב של חיי-קרבת־אלקים, אשר לעומת הדרגות שאדם יכול להשיג בחו"ל עדין הן במצב של 'בכח', חיים בפועל בקרבת־אלקים פשוטה ולבבית – הם החיים בארץ ישראל!.'

'אדאוקימא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב' – '... וזהו ההכנה לתפלה, דרגא דאבהן – כידוע מה שאמרו בב"מ דאליהו משי לאבהן להעמידן לתפלה דאבות תקנים. וידוע פירוש 'אבות' שזכרו בכל מקום היינו הכחות שלהם שיש בכל נפש מישראל שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב שכלול כל שלשת כחותיהם, וצריך לעוררן בלבנו' (רס"סי לילה ס"ו"ס לד).

'תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה' – '... כך נבקעת מחיצת טמטום הלב. על ידי מעשה המצוות ועבודת ה', האדם 'כורה' מצדו והלאה, ומרגיש בכל הדרך את עלייתו ממדרגה למדרגה. ובתפלה, זוכה ש'כורים' ומנקים כנגדו למעלה, ואינו מרגיש כלל איך ובאיזה אופן חלף ועבר עובי הטמטום. הוא מתפלל 'וטהר לבנו' וכו', והקב"ה מטהר, פירוש, מקטין את עובי הטמטום בשיעור שלמעלה ממדרגת האדם, והוא בחינת קפיצת הדרך הנ"ל. זהו עומק הענין אשר על ידי תפלה אפשר להביא את משיח צדקנו, וכאמרם רז"ל בר' חייא ובניו, כי ענין הגלות וטמטום הלב הם היינו הך – הטמטום הוא אשר חל בפנימיותנו וגורם את הגלות בגופנו. וכן מצינו בספרים הקדושים שגלות השכינה – שהיא הסתר כבודו יתב' – וגלותנו בין האומות – ענין אחד הם, אלא שזה מצד הרוחניות וזה מה שיצא לפועל בגשמיות. אורך הגלות מקביל לעובי ההסתר, משום כך התפלה והצעקה מקרבות את קץ הגאולה כמו שמצינו במצרים: 'ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים' (מכתב מאלהו ח"ג עמ' 67).

דף פו

'אמר: אזלינא מהא, אי מקטל קטלו להווא גברא – לא מגלינא, ואי נגידי מנגדין ליה – מגלינא'. פירוש, אותו שליח אמר כן; גם אם יהרגוני לא אגלה – לפי שרבה הצילו ממוות (מהרש"א).

'מאן נוכח – נוכח רבה בר נחמני... שדרו שליחא בתריה, לא הוה מצי מלאך המות למקרב ליה... כי הוה קא ניחא נפשיה אמר: טהור טהור'. משמע שנתבקש לישיבה של מעלה כדי להכריע שם בדבר, ואין הכרעתו שבכאן מספקת. אולם כיון ש'לא בשמים היא' אין הדין נקבע אלא לפי פסק חכמי ישראל כאן, בעולם התחתון (ע' בזה בתקנת השבים – עמ' 34, ועמ' 117, ובליקוטי מאמרים עמ' 149, 175, ועוד). ולכן היה בהכרח שהכרעתו תהא בשעת מיתתו, שמצד אחד יש כאן הכרעה אנושית ומאידך באותה שעה אין החומר מגבילו [וכדרך המובא על 'כי לא יראני האדם וחי' – הא בשעת מיתתו רואה].